

„Lényegében minden Szilágyi-írásban munkálkodnak, míveskednek az emberek...”

A pálya forrástájain: *Sorskovács*, 1964

I.

Messziről, Homérosz *Iliászának* 18. énekétől indítja elemzését Pomogáts Béla, Szilágyi István pályakezdéséhez, első szépirói megjelenései, első kötete¹ értelmezéséhez kínálva fel a mítoszi kulcsot az eszközkészítő ember, az anyagi és – távlatosabban – szellemi eszközöket előállító, nembeli létezésünk hajnalát is megvillantó, de már a művészet teremtett világában megjelenő hősről és mítoszi környezetéről szólva.² A kötet a romániai magyar irodalom első Forrás-nemzedékként megnevezett alkotói csoport 1961-ben induló Forrás-sorozata kiadványaként, többek között Veres Zoltán, Bálint Tibor, Hervay Gizella, Szilágyi Domokos, Kántor Lajos, Lászlóffy Aladár kötetei után látott napvilágot. Számos irodalomtörténeti-kritikusi vélekedés szerint az irodalom folyamatában *továbblépést* jelent ez a nemzedéki viszonylatban értelmezett, egyúttal Szilágyi István jelentkezésére is érvényes írói-szemléleti teljesítmény az előző nemzedék *harc hevében* átformált *ideológiai fűtöttségéhez* képest. Úgy is, hogy a hatvanas évek Romániájában a művészetek, az irodalom terén is elvárásként értelmezett *politikai értékszempontoktól* teljesen nem függetleníthette magát Szilágyi István sem pályakezdő írásaiban. Azonban – célszerű máris leszögezni – sem fogalmazásmódjában, sem prózapoétikai megoldásaiban nem találjuk nyomát az elvárt, a *direkt* ideológiai, politikai értékszempontoknak való megfelelési kényszernek; a művek, az első novellák, elbeszélések esztétikumát nem roncsolja egy-két, az elbeszél történet szövetébe fűzött, mindig mással, valamely szereplővel kimondatott, önmagától, elbeszélő szerzői státusától mintegy eltávolított, közismert ideológiai szófordulat. Ellenkezőleg: ha az ironikus olvasatot nem teszi is lehetővé ez a megoldás, a sémafogalmakkal való szerzői egyetértés olvasói érzetét határozottan elhárítja.

Cs. NAGY IBOLYA (1946) Debrecenben élő irodalomtörténész. A Debreceni Egyetemi Kiadó volt vezetője. Utóbbi kötete: *Tamási Áron* (Képszerkesztő: A. Szabó Magda. Bp., 2021, MMA Kiadó).

1 *Sorskovács*, 1964.

2 *A sors kovácsa és a kovács sorsa*. *Helikon*, 2008, 19.

A valóságos, e világi életrajzi kulcs közismert, bár leginkább akkor vált azzá, amidőn az író halálakor³ megszületett nekrológok, írások legtöbbje nem mulasztotta el megemlíteni az írói életút kezdetének legkülönösebb fordulatát. Azt, hogy a szatmári körfűtőház szerelőlakatosából „valami korabeli érzelmes film-élmény hatására” a jogi karra jelentkező, majd jogászdiplomát szerző; a diplomáját egyetlen percig munkaeszközként-állásfeltételként nem használó; az *Utunk* című, kolozsvári lap belső munkatársának, a riportrovat újságírójának szegődött Szilágyi István kötetcímadó írásnak (eredeti címén: *Te kis sorskovács*) s számos, akkori novellájának témáit a valóság szerelőlakatosi nézőpontja ihlette. A „honnan beszél az író” látószöge onnan, az egyetem előtti életevek körfűtőházi tanuló- és munkaműhelyeitől, embereitől, élményeitől nyílik, s kezd majd *világnyivá* tágulni. Szilágyi István ezt úgy mondja egy interjúban: írói célja *azután* az lett, hogy a mű mindinkább az „általam szerzett világhélményből táplálkozzék”.⁴ A Pomogáts Béla földidézte mitológiai képek, az antik, alvilági kovácsisten, Hephaisztosz említése, az írói pályakezdéssel, a szakmunkás-léttel-tanulmányokkal-élményekkel egybekapcsoló párhuzama ugyanakkor fontos, az életműben később kiteljesedő értelmezési keretet kínálnak. Homérosz ugyanis, aki Akhilleusz pajzsára „ráremekelte” a világ minden szépségét, a művészetnek két lényegi tulajdonságát összegezte, int Pomogáts: hogy az „aprólékos és hozzáértő alkotó munka, a mesterség és az alkotás fizikai csodája és a „valóságfeletti szakralitása”, vagyis az alkotó munkának e *kettős arculata* együttesen érvényesülhet. Szilágyi írásművészetében is: életműve egyrészt a „tevékeny ember mesterségbeli tudására épül, és ebben a tudásban jelen van a gazdag ismeretanyag”, továbbá az „írásnak, az elbeszélésnek mint mesterségnek a főlényei ismerete”; másrészt pedig ott van a teremtő készség, az írói látomás. Egyszerre dokumentatív és jelképes, utalásos tehát ez a próza: a „történelmi és társadalmi valóságot megjelenítő”, *kettős arculatú*, ezt a valóságot egy valóságfeletti összefüggésrendszerben bemutató, új *jelentéstartományokat megnyitó vízió* is.

De Szilágyi István pályakezdő novellái elsősorban még munkálkodó, kétkezi énjének, a kétkezi alkotásra való rátermettségének, ügyességének, egyúttal a fizikai, az anyagi teremtés, a gép, a technika szépsége, azután a gépet irányító munkások nem ritka alkotói küzdelmeinek realiztikus megjelenítései, s az írói tehetség különösképpen gazdag élményi-tapasztalati hátterére, valóságartalmaira mutatnak: Sturm László szerint a „hozzaértés biztonságát érezzük, amikor Szilágyi munkaábrázolásait olvassuk”.⁵ Ám akkor is figyelemreméltóak a mitológiai összevetések, ha nyilvánvaló: Szilágyi István korai írásainak kovácsai, fémmunkásai mögül – az írói szándék alapján – aligha a „csillagos és örök ércház” kovácsistene, „híres-ügyes Héphaisztosza” pillantott ki. A vasas-mesterség erősen szakmai utalásrendszerű, a realista, de lélektani árnyalatokkal

3 2024. március 13. Kolozsvár.

4 Erdélyi Erzsébet–Nobel Iván: *Beszélgetés Szilágyi Istvánnal. Forrás*, 1998, 07.

5 *Szilágyi István. Szépirodalmi Figyelő*, 2004/3.

mélyített kispróza esztétikai karakterjegyeit mutató; az írások ideológiai, morális, a munkáslét számos elemét, emberi sorstényezőket is fölfedő történeteiszálai ekkor még nem lépik túl az adott kor valóság- és időkereteit: e korai írások az új jelentéstartományokat megnyitó víziók innenső térreumát mutatják. Ugyanakkor az író „különös fogékonyság jellemzi a furcsa lelki alkatok megragadására”, kisember hősei is „bonyolult érzésvilágú” figurák, írja Bertha Zoltán,⁶ s Szilágyi István első kötetének főalakjai valamilyen személyiségjegyük, karakterjellemzőjük, valamilyen cselekedetük alapján valahányan csakugyan *bonyolult érzésvilágú kisemberek*.

Az *Agancsbozót* (1990) világlélménye, a regény időn kívüli, titokzatos, barlangi vashámora, képi-cselekményi és virtuális valósága, az objektív, konkrét és a metaforikus szintek rétegezettsége esetében pedig már legfőljebb annyi utalás tehető vissza, e különös, az író számára vonzóan ismerős, szeretett vasvilág felé: a körfűtőházak olvasztókemencéinek tájékán már jelezhetette *valami*, belső sugallat Szilágyi Istvánnak az élmény irodalmi megformálása sokfajta lehetőségét. Takács Péter az *Agancsbozót* barlanghámora, rejtőzködő kovácsai kapcsán pedig már arról értekezik:⁷ a kovácmesterség, a vasművesség a „művinek-mesterségesnek, a tudatosan létrehozottnak és teremtettnek, azaz a sajátosan emberi világnak ősi jelképe, mítosza és archetípusa”; a *homo faber*, a *fabrikáló ember* a maga emberi világának, azaz önmagának is a kovácsa. Vagyis az *Agancsbozót* című regényben az életmű startpontján feltűnő, mindenekelőtt tapasztalati rétegeket felmutató prózatematikai elem, a vasművesség, a kovácmesterség már *antropológiai allegóriát*, a „Természettel szembeállított Művesség tanmeséjét” sejtető, *valóságfeletti jelentéstartományokat* megnyitó poétikai arculatként jelenik meg. Szilágyi István a maga mindenkori, a műveibe is belerajzolt *fabrikáló* énjéről szokásos szűkszavúságával, mítoszalan fogalmazásmódjával úgy mondta az említett interjúban: igen, „lényegében minden Szilágyi-írásban munkálkodnak, míveskednek az emberek”. Itt (az *Agancsbozót*ra utal) vasat állítanak elő, majd kovácsolnak. A *munka* tehát az egyik „élménytömb”, vallja, amely a természet-élmény és a művészeti élmények mellett – rendületlenül foglalkoztatja.

Sajátságos, bár érthető, hogy a *Sorskovács* novelláit, a mindössze hat írást bemutatva, a könyvecske előszavát író Szócs István elsősorban a fiatal író társadalmi osztályáról, az „öntudatos munkások és a kispolgári vagy lumpen életformában elrekedtek” összecsapásaira figyelő ambíciójáról értekezik, s messze elkerülve bármilyen mitológiai párhuzamot, előzményt arról: Szilágyi István a „nem-irodalmár, nem-filozófus” író jellegzetes típusa. Merthogy: az *olyan* író „meglévő apparátussal” indul témát keresni, az *emilyen* pedig előbb a „gyakorlati életben próbálkozik” gazdag tapasztalati élményekkel, s ebben, Szilágyi István életrajza, a művek generikus környezetének ismeretében, Szócs Istvánnak igaza is van. Habár egy amolyan biztonsági ideológiai ráadásnak szánt

6 Bertha Zoltán – Görömbei András: *A hetvenes évek romániai magyar irodalma*. 1983.

7 *A história és a mítosz*. Kortárs, 1991/3.

bővítménnyel lényegében *társadalmi segédcsapattá* fokozza le – a szándéka szerint emeli fel – a „nem szaktanulmányokat végző”, vagyis amatőr tollat fogókat: mert „ha az úgynevezett hivatásos irodalom nem tudja ellátni funkcióját [...], a társadalom mindenáron gondoskodik e funkció betöltéséről”. Vagyis nem túlzottan bonyolult a megjegyzés dekódolása: a társadalom mélyről vagy/és a munkásosztály soraiból érkező, írói tehetséggel megáldott alakjai mintegy a jelenvalóság igazi, valódi arcát ismerő művészeiként, az irodalom fölmentő seregeként lépnek az olvasók elé. Talán az előszó útmutató sorvezetője (és néhány kritikusi elemzés) is szerepet játszhatott abban, hogy Szilágyi István nem egy alkalommal dedikálta ilyesféleképpen első könyvét a barátainak: „ezt el kell felejteni, nekem ez már rég sikerült”. Utóbb azt is megjegyzi, a kívánatos felejtés, a mintegy „megtagadott” könyv teljesen másfajta, esztétikai indokaként a prózapoeitikai eszköztárára utalva: e korai írások „nem sikeredtek igazán novelláknak, zsugorított regényhelyzeteknek lehet tekinteni őket”: ebben pedig, némely esetben, az írói önértelmezésnek látszik igaza lenni. A stíluspluralizmust, prózatipológiai polifóniát érintő írói önelemzés Szilágyi István számos publicisztikai írására is érvényesnek mondható. A *Távolodó jégtáblákon* (1923), válogatott publicisztikai írásokat tartalmazó könyvbeli *Arany a felszínen* című írás például a riport előírásos poétikai kellékei, a történet terét, idejét, a dialógusok felidézte eseményeket illető *valóságazonosság* nélkül, ezen kellékek kigyomlálásával akárha egy regényfejezet volna; a *Hegyek, vizek, emberek*, a Suceava tartományi fakitermelő vállalatnál készült irodalmi riport ugyanakkor épp a szokásos riportkellékek szinte teljes mellőzésével, szépprózaként, elbeszélésként olvasható.

II.

Ennek az első, a kortárs kritikusok által alapvetően jól fogadott kötetnek legelső (címadó) novellájában, *emlékelbeszélésében*, a régi műhelybe betoppanó író képzeletben újra nekiláthat szerszámot készíteni. A múltat felidéző képeket, a beékelt emlékező szöveget a visszarévedésre ösztönző helyzet csalja elő az elbeszélő szerző még eleven élményei közül. Pontosan látja a régi helyét is a műhelyben, a kalapácsokat, az acélt olvasztó tüzet. A *kis sorskovács* elmélyülten, megrendülten dolgozik, ismét tanulja az ütések helyes, kezdetben gyakran elvett ritmusát, erejét, újra az üllő muzsikás hangja bűvöli el, mely „szerelmes ének volt, majd nászinduló, majd mélyről sóhajtó bölcsődal, míg elkészült a szerszám”. A novella Mestere – az író ráhárított feladatként – ideológiai háttérrajzot is kínál a buzgólkodó tanoncoknak: „Az üllő csengése mindent elárul. Ott az üllőn magatokat, saját sorsotokat formáljátok minden mozdulattal. És amikor minden újabb ütéssel szebb, tisztább hangot akartok az üllőből kicsalni, akkor valóban úgy van, ahogy te mondtad: muzsikál. [...] Aki ezt a muzsikát akarja leírni, aki titeket akar megrajzolni, az oda mártsa a tollát. – A tűzre mutatott...”. Túltekintve a közismert szófordulat ideológiai értelmezési környezetbe helyezett,

emiatt fuvaltatni didaktikusságán (minden ember *a maga sorsának kovácsa, de nem félig, hanem egészen*), jóval fontosabb iránya a novellának a lélek tájait célzó, vallomásos én-beszéd. A szinte még kamasz önmagára emlékező író egy kézbe vehető, „robosztus idomú” haszontárgy, egy acélpengéjű kés, egy „vágó” megalkotásával – a munka hibáit segítségével javítva – a *teremtés*, az *alkotás* csodáját éli át: „Akkorát ütöttem, amekkorát csak tudtam. Úgy éreztem, döng a föld a műhely alatt – az én kalapácsomtól.”

A *Szerencsekerék* című novella egyik hőse, Mihó, a kovács, a legényszálló lakója is ennek az élménykörnek az alakja. Ámulva nézi a vasúti átjárók sorompóinál a mozdonyokat, mi mást, hiszen a figura teremtője, az író látja szédítőnek a „sokezer csavar, kis és nagy kerék hogyan illeszkedik, csattogva kapja, viszi a mozgást, feszít az erőtől”, s bámulja (bámulta), ahogy a sorompók lezárultával a mozdonyok „feketén tovacsörömpöltek”. Mihó „csak a fém, a vas, a sötét ércce dermedt fény” érdeklő, mégis a leginkább figyel munka- és szobartársaira: hiányolja a munkából hazatértek közül a „kis Imit”. S mint az írások többségében, cselekményszervezővé válik az *emlékezés*: ahogy a „kis Imit”, akit legalább úgy elbűvöl a fém, mint idősebb munkatársát, szinte *megbénította* a váratlanul, zárás előtt a műhelybe gurított, hatalmas mozdonykerék látványa. Elfelejtí – s az elbeszélés nézőpontja áthelyeződik, az elbeszélte monológ itt a fiú belső beszéde lesz – a „gépbe fogott csapszeget, el az egész gépgyárat”, „valami ujjongásféle borzongatta meg”: vajon kié lesz a gyönyörű feladat, még egyszer, „mielőtt kidobnák”, halálra ítélnék, olajjal, késekkel megifjítani a vén kereket. A legöregebb munkás és a „fiú” lesznek a kiválasztottak: aki viszont zárás után visszalopózik az üres műhelybe, mert csak maga akarja, még aznap, elvégezni a kerék javítását. A vágyott feladat teljesítése egyedül lehetetlen: a fiú kínlódva felfüggeszti ugyan a rettentő kereket, de az kilengve, forogva majdnem halálra zúzza. Az őt kereső, rossz előérzetű Mihó siet vissza a műhelybe, s lesz a magatehetetlen Imi segítségére. A novella értelmezési tartománya tágas. Ideológiai értelmezést haloványan ez a mű is kínál annak, aki keres: kell a munkás közösség segítése, „egységben az erő”. Valójában ez nem más, mint a „ha valamit sokszor mondanak, az igaz” beszédformulájába öltöztetett józan, de kései felismerés, hogy a fiú rosszul mérte fel a munka nehézségét: „Ez mégsem megy egyedül.” A személyes, büszkeséggel tetézett, csak azért is énküzdelem pedig: egy álom kudarca Imié, *de megpróbálta*. Szilágyi István második novelláskönyve⁸ kapcsán a dicsérő kritikák között olvasható olyan megállapítás is: az író munkás hősei számára csakis azoknak a feladatoknak van értékük, amelyek *meghaladják az erejüket*.

A *Mozdonyosok* első oldalai mintha azért (is) íródtak volna, hogy Szilágyi István egy szinte katalogizáló felsorolásban bemutathassa a mozdony, a tehervonat elindításának, majd menetének eljárásrendjét. Egy tündökletesen lírai állomástájkép a nyitány: „Szinte lángokkal égett a nyár. Vibrálva folytak egybe

8 *Ezen a csillagon*, 1966.

az épületek körvonalai. Hullámoztak a sínek, és mintha az elszóródott széndarabokat a nap apró pakuratócsákká olvasztotta volna, úgy ragyogtak mindenütt a fűtőház körül... A mozdony átgördült a fordítókorong vashídján". Azután a lakatos, a fűtő, a rugókovács, a mozdonyfelvigyázó és a mozdonyvezető dialógusaiban, a pontos munkamozdulatokban ott van sorban valahány megnevezés, amit a szerző szerint a mozdonyról mindenkinek tudni érdemes. *Vízdaru, szerkocsi, tolatószivattyú, váltó, fékpróba, henger csapok, vezérállás, gőzszabályozó, tűzszekrényajtó, ütközőtárcsák, légfék s egy hirtelen leállítás, a „légfékcsap” miatt visszafelé, az állomás vonatai közé meginduló mozdony okán: futómű, féktuskók, légvezeték, lefűvató váltó, tolattyúk, légvezeték-csap, hengerek, lövetyű, hajtókar, csatlórúd, légfesz mérő, rapidfék, homokoló, hajtó- és csatlókerék.* A mozdonyt, a ráadásul „fütytyel nélkül eleresztett vonatot”, a rohanni kezdő, hosszú lábú lakatos állítja meg, hogy majd az állomás büféjében, a történettel nem feltétlenül adekvát, furcsa, megalázó, amolyan büntetőjátékkal pénzt kérjen – végül feloldva a kínozássá váló, korrupciós forma helyzetet – a mozdonyvezető és a fűtő súlyos hibája eltussolásáért. Az olvasó úgy érezheti, nem csupán a bevezető, de az egész írás a miatt (is) született, hogy az író magában újra fölidézhesse, kimondhassa, azután leírhasssa – egyébként az olvasó derűs ámulatára – azokat a szavakat, amelyek túl minden járműjavítón, de nem is olyan régen, mindennapi életének alapvető fogalmai voltak. Az írás mesterségszavakkal elmesélt emlékidézés. Találóak, szellemesek Bálint Tibor kötetelemzésének megállapításai: Szilágyi István „művészi képei, hasonlatai szinte egytől egyig a gép, vas és olaj világából valók, minden ebben tükröződik, minden ezt tükrözi vissza. [...] Néha oly bensőséges a viszonya a dermedt tárgyakkhoz, hogy nagybetűvel is szólhatna róluk, mint tulajdonnevekről: Te Gép, Te Vas, Te Kerék.”⁹ (A főt említett novellában a „kis Imi” beszélget is a kerékkal.)

Két írás szerepel a könyvben, amelyek helyzetei, cselekménymozzanatai kívül esnek a vasút világán. Az *Egyedül* egy magányos asszony vasalás közbeni belső beszéde, a fiával folytatott, fájdalmas, reakciók és ellenérvek nélküli dialógus, mely az ok-okozat szál pontos hiánya ellenére, vagy éppen e titokkal együtt, Szilágyi István lélekábrázoló érzékenységének és megjelenítő képességének újabb jegyeit mutatja. Az *Egy zsák búza* – bár a cséplőgép működésének részletes leírását (amúgy okkal) az író belehelyezi egy nehéz, emberpróbáló munka, a kollektívbeli közös cséplés eseményrajzába – fő cselekményszála az öreg Máté története, centrumában a meghökkentő, irracionális tett: ellop egy zsák búzát a maga aznapi részén kívül. Az öregember mentális zavara mögött a már képzelgésekbe fulladó fáradtsága, kimerültsége áll: úgy érzi, a lopott búza élete örök napszamos nyomorúságának ellenértéke, „jár neki” az a zsák gabona: de ahogy viszi, magára eszmélve, fordul is vissza a zsákkal. Két világ ütközik benne, a régit ismeri, lidércnyomásosan torlódó emlékeitől nem szabadulhat, az újjal már nem tud mit kezdeni, azt a fiára hagyja, már *minden szerűk legutolsója,*

9 A sorskovács szerencséjéről. *Utunk*, 1964/7.

amelyen áll, „élete lajtsroma” pedig alig valami: egy hold föld, egy apró, domb-teteji ház. Ha Szilágyi István önértelmezése szerint korai novellái inkább „zsugorított regényhelyzetek”, semmint poétikailag leírható novellák, ezt az írást az egyik példaként is említhetjük. Kibontatlan történetek rejtőznek – a szegénysors örökre megmaradó szégyeneit sejtetve – a nyelvezetében, beszédmódjában is a paraszti világot megidéző szövegben; a lélektani elbeszélés már a *Kő hull apadó kútba* pszichológiai terei felé mutat.

Az Utunk 1962-ben kiírt novellapályázatán, a *Sorskovács* kötet záró írása, az *Ahol nem történik semmi* lett az első hellyel díjazott mű. Hogy a pályázat 122 írásművének zöme munkás-témájú, nem meglepő, hiszen a Román Népköz-társaság kikiáltása 15. évfordulójára, a „nagy ünnep” tiszteletére tették közzé a felhívást. A szerkesztőségi cikk sorra veszi az elfogadott és közölt 27 írást, megállapítva: a munkástáj, a mai munkásélet kérdései uralták a pályázat anyagát, újra „szélesre tárták az ablakot üzemeink, műhelyeink, munkatelepeink legmaibb mindennapjai felé, arra a világra, ahol a legnagyobb átalakulások mennek végbe, amelyben hazánk népe is a legnagyobbat lépi előre, az élenjáró ipari országok színvonala és a szocialista emberség felé”. Az sem meglepő, hogy az első helyezett elbeszélés kritikusan is az ünnephez igazodó szemlélet- és ábrázolásmód poétikai jeleit keresték s szemezgették ki a szinte kisregény terjedelmű írásból, de már a kötet fülszövegének első mondata is iránymutató: „A kötet fiatal szerzője vasúti munkásként kezdte életpályáját”. Bodor Pál például a biográfiára figyelő glosszában alapvetésként szögezi le: „a szocialista művelődési forradalom és különösen a szocialista iskoláztatás kiterjesztése” nélkül a díjazottak életrajza is bizonyítja, a munkásszülők fiai talán el se jutnak a „mondani akarásig – de a mondani tudásig mindenképpen igen nehezen”.¹⁰

Az elbeszélés alapszituációja: az idős mozdonyvezető meg az egykori járműjavítói szerelőfiú véletlenül találkozik egy állomáson. A múlt mindkettőjük számára kellemetlen emlékekkel terhes: Tombori nyers, durva, gögös ember volt, a fiú önérzetes, a verbális támadásokra egyszer tettel is felelő, de az utolsó találkozás óta eltelt öt év és távolság valamennyit csiszolt a kettős ellenszenv. A közben „nyakkendőssé”, vasúti mérnökké lett egykori lakatosfiú elfogadja a meghívást: útját a mozdonyon tegye meg. A vallomásos elbeszélést végig az elbeszélő szerző narrációja irányítja, a két ember jelen idejű disputája egy-egy semleges mondatnyi teret kap, az időt az elbeszélő emlékei birtokolják. Az írás legtömörebb, egyben legravaszabb összefoglalója, a dicsérettel elegyített elmarasztalás Marosi Péter kritikája lehet. A „kicsit elnyújtott”, de „pompásan megmódolt belső rajzból – írja – mint tükörből bomlik ki az öreg Tombori tragikus tévelygésének s az öreg belső bűnhődésének képe”. A „tévelygés”: Tombori „engedett annak idején a kapitalista rend csábításának: elfogadta a kapitalista világ erkölcsét; álmait is ezekhez szabta. [...] Amikor leszállt a gépéről, hazament a maga »várába«, kertes kispolgári palotácskájába, ahol a munkásoktól

10 *Újoncozás. Utunk, 1963/3.*

valósággal elidegenítette, úrnak nevelte leányát és fiát.” Az apa magatartását szinte másolóan öntelt fiú tragikus módon életét veszti, de a leány – folytatódik a kritika – „megtagadja az apa úrhatnám vágyait: mozdonyvezető felesége lesz végül, öntudatos munkásember asszonya.” Csakhogy, bár Szilágyi István az „új nevében és pozíciójából marasztalja el írásában a régi mentalitás maradványainak hordozóit”, a régi bukását sokkal bonyolultabban, gazdagabban érzékelteti, mint az új előretörését. A „gondolatában, egész világnézetében, állásfoglalásai-ban öntudatos új ember nem rajzolódik ki olyan élesen a belső monológban, mint az ellenfél” karaktere; az író „csali-címet” adott írásának, az „Olvasót előzőleg becsapja: mintha itt nem is történe semmi...”¹¹ Valóban: a múlt újra-élése, az idő, a tapasztalás más, új vonásokat is húz Tombori addig masszívan negatívnak látott-vélt portréjára. A lassú tempójú, az emlékezés minden apró részleténél elidőző írás igen távol áll a *legnagyobb átalakulások* megjelenítésétől, a szép pályát bejárt munkásfiú története alig hagyja el a múlt, az emlékek eseményvilágát: ugyanakkor erős karakterfestő, jellemábrázoló, az ideologikus panelszemlélet csapdáit kikerülő ábrázolásmódot mutat.

Nemcsak az *Utunk* 1963-as számaiban szinte egymást követően megjelent írásaiból válogatott első kötet, hanem a lapban közölt számos riport, tárca, tudósítás, glossza is mutatja még éveken át az író *vasas* időszakának eleven emlékeit; Szilágyi István leplezetlen, kamaszkorától valóan élénk vonzalmát a sínek, mozdonyok, vonatok, vasutasok, szerelőmunkák s általában a gépek iránt. (Publicisztikai kötete, a 2023-as *Távolodó jégtáblákon* ezekre az írásokra is felhívja a figyelmet.) Az író azt is megjegyzi: a jogi stúdiumok sem „vesztek kárba, az a prózaírónak rendszerint hasznára válik, ha a bölcsész előképzés helyett más foglalkozás logikája segíti az építkezésben”. Rejtélyekkel, titkokkal, csapdahelyzetekkel átszótt későbbi novellái, regényei, a *Kő hull apadó kútba*, az *Agancsbozót*, a fiókok mélyéről későn előkerült *Messze túl a láthatáron* (2020) majd igazolják e vélekedést is. (Utóbbi regény történetének főhőse kifejezetten jogtudományi értelmezésű részletekkel tartja fogva az olvasókat.)

Szilágyi István első alkotásai, zsengei az író korántsem tipikus, összetett gép- és emberközpontú látását, a „különös lelki alkatú emberek” iránti fogékonyságát, az ábrázolásmód egyedi eszközhasználatát: a lineáris elbeszélésment folytonos megtörését, az emlékelbeszélések gyakori alkalmazását, az idő feldarabolását, az elbeszélői nézőpontok sűrű cseréjét, a leírások képgazdaságát, az epikus megjelenítés, a szövegformáló eljárások polifóniáját, a megkülönböztető tehetség kezdettől el nem vitatható bizonyítékait mutatták. Egy kivételes nagyságúvá nemesedő prózai életmű valóság-hiteles élményekből táplálkozó, de a figyelmet önmagára már sajátos prózapoétikai megoldásokkal, sugallatos jelzésekkel is felhívó pályakezdését.

Látta ezt az említett bevezető szerzője is. Mert Szócs István, letéve a műelemzés ideológiai, politikai terhét, egy majdani, „érett” Szilágyi István alkotói

11 *Ahol új emberség formálódik. Utunk, 1963/5.*

célképzeteként nevezi, *jósolja* meg a korkonkrétumoktól *messze túlra* mutató „azonosságok és különbözőségek”, a „szándékok és intelligenciák” folytonosságának szépírói megjelenítését. Arra az alkotói jövőre utalva, amelyben már emlékké válik a „kormos, fekete tüzet és forró párát lehelő hatalmas gép”; a „régí mozdonyok ajtajából az éjszakába, a szélsüvítésbe feszült, előrehajló, kormos munkás” arca: mindez mégis megmarad soha nem felejthető életélménynek.

S a *művesség, művesség* valamilyen: tárgyi, valóságazonos vagy jelentésgazdagítóan utalásos formában az életmű egészét áthatja: beleértve a *világélmény* metaforikus tereit is.

Pácer Attila: Szellem a városban, é. n.

